

פתיחה

בפרשת השבוע כותבת התורה על הקרבת הקורבנות, הכוללת בין השאר הזאת הדם על המזבח. עוד ממשיכה התורה וכותבת, שהאוכל את הדם (והחלב) עובר על איסור, וזו חוקת עולם לדורות בכל מקום שהוא: "חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם בְּכָל מוֹשְׁבֵיכֶם כֹּל-תֵּלֵב וְכֹל-יָדָם לֹא תֹאכְלוּ". מדוע היה צורך להדגיש שאיסור זה נוהג בכל הדורות ובכל מקום? הברטנורא (ג, יז) תירץ:

בכל זמן: ההקשר בו נאמר איסור הדם הוא במדבר, שם היה אסור לאכול בשר שלא נזבח במשכן תחילה. מתוך כך היה מקום להבין, שגם איסור הדם נקבע רק לדור המדבר, לכן באה התורה והדגישה שאין הדברים כך, ואיסור זה נוהג בכל דור. **בכל מקום:** כיוון שאיסור הדם הוקש לאיסור החלב הנוהג במקדש, היה מקום לחשוב שמדובר במצווה התלויה בארץ ישראל, שהרי המקדש קיים רק בארץ ישראל, לכן באה התורה והדגישה שאין הדברים כך, ואיסור זה נוהג בכל מקום. ובלשוננו:

"וקשה אמאי אצטריך למכתב לדורותיכם... ויש לומר דסלקא דעתך, מאחר שתלה הכתוב אסור הדם בפרשת שחוטי חוץ, הוה אמינא דמה מצות שחוטי חוץ דלא נהגה אלא במדבר שהרי כשנכנסו לארץ הותר להם בשר תאוה, אף איסור דם לא ינהג אלא לאותו הדור. וקשה עוד, מושבותיכם אמאי אצטריך הא חובת הגוף הוא. ויש לומר, דהוה אמינא שלא ינהוג איסורם אלא בארץ ישראל מאחר שתלה אסורא בטעמא דכל חלב לה', להכי אצטריך בכל מושבותיכם."

בעקבות הזכרת איסור הדם בפרשה, ולאחר שבעבר (תצווה שנה ו') ראינו שיש מקרים בהם צריך למלוח את הכבד כדי להוציא את דמו, נעסוק השבוע בהלכות אכילת דם, ובשאלה כיצד יש למלוח בשר לאכילה. כמו כן נעסוק בדין דם הנמצא בקצוות הבשר, ובמנהג רבים מהתימנים שבעקבות הרמב"ם שמים את הבשר במים רותחים לאחר המליחה.

דם אסור

איזה דם אסור באכילה וצריך למולחו? בפרשת אחרי מות (יז, י) כותבת התורה, שהאוכל דם (חיה, בהמה ועוף) עובר על איסור ומתחייב בכרת¹. על בסיס הפסוקים מבארת הגמרא במסכת כריתות (כא ע"א), שלא כל דם כלול בעונש זה, אלא רק דם שהנפש תלויה בו (כמו דם הנמצא בלב). הדם הנמצא באיברים, אסור אמנם באכילה בלאו, אך אין בו עונש כרת.

ההבדל בין סוגי הדם, בא לידי ביטוי גם בחובה להוציאו מהמאכל. בעוד שהדם שהנפש תלויה בו צריך להוציאו בכל עניין, הרי שדם הבלוע באיברים, מותר באכילה כל עוד לא פרש מהם. לכן ולדוגמא, צריך לחתוך את הלב כדי להוציא את הדם הבלוע בו, מעשה שאין בו צורך באיברים אחרים. עם זאת, גם דם בצבע אדום - סגול עז הנמצא בקצות הכנפיים צריך להסיר אם לא ניכר שנמלח, שכן מדובר בדם האיברים שיצא מחוץ לכלי הדם שבאיבר (אלא אם כן צולים את הכנף, שאז הצלייה שואבת את הדם).

דם מבושל

כאשר אדם אוכל דם כמות שהוא, אין ספק שהוא עובר על איסור דאורייתא. נחלקו הראשונים מה הדין באוכל דם מבושל:

א. **התוספות** (חולין קט"ד הל' ה) **והרא"ש** (חולין ט, כז) סברו, שהמבשל דם ואוכלו עובר על איסור דרבנן בלבד, וכן טען **הרב עובדיה** (הליכות עולם ו') שפסק השולחן ערוך. את פסקם ביססו על דברי זעירי במסכת מנחות (כא ע"א), שנקט שעל אכילת דם מבושל לא עוברים על לאו, שכן רק דם הראוי לכפרה על גבי המזבח נחשב דם, ודם מבושל אינו ראוי לזריקה על גבי המזבח.

על בסיס זה פסק **הט"ז** (יו"ד טו, כד), שבמקרה בו אשה בישלה בשר והסתפקה אם מלחה אותו לפני הבישול, בדיעבד הבשר מותר באכילה, שכן דם שבושל אסור באכילה רק מדרבנן, וספק דרבנן לקולא. מה עוד, כיוון שרגילותה למלוח את הבשר, יש להניח שגם במקרה זה מלחה (ועיין בית יוסף יו"ד סי' עו). ובלשוננו:

"ומעשה בא לידינו באשה אחת שבשלה בשר ושכחה אם מלחה אותו תחילה, והתרנו מכח זה, דלא הוי אלא ספיקא דרבנן ולקולא. ואף על גב דהבית יוסף כתב בשם רש"י ורמב"ם דסבירא ליה אפילו בבישול יש איסור מן התורה, מכל מקום הא קמן דכל האחרונים לא חשו לזה. ועוד יש לתת טעם להתיר, דבוודאי עשתה האשה כדרכה ומלחה תחילה, והאי דלא אזלינן כאן בתר חזקה, די שרוב נגד החזקה דרוב פעמים מולחין תחילה, ורוב עדיף מחזקה."

ב. **הרמב"ם** (מאכלות אסורות ו, ו) חלק וסבר, שגם האוכל דם מבושל עובר על איסור דאורייתא, ובביאור היחס לגמרא במסכת כריתות נאמרו מספר אפשרויות. יש שנקטו שדברי זעירי אינם להלכה, שכן מסוגיות אחרות משמע שבכל עניין יש איסור דאורייתא. יש שביארו, שדבריו נאמרו רק ביחס לדם חטאות פנימיות, אבל דם של שחיטת חולין, אסור מהתורה גם אם בושל.

גם **הש"ך** (נקודות הכסף שם), על אף שהסכים שאיסור דם מדרבנן, בכל זאת נקט שבספק מליחה יש להחמיר, כאילו מדובר בספק בדברי תורה, שכן לא בכל ספק דרבנן הולכים לקולא (ובפרט שבמקרה זה הבשר עומד בחזקת איסור, עד שיידעו שנמלח). עוד הוסיף, שאין להניח שמסתמא מלחה כרגילותה, שכן מליחה היא עסק גדול, ואם לא זכרה שמלחה, כנראה שלא מלחה.

הדחת הבשר

בנוסף לתהליך המליחה, הגמרא במסכת חולין (ק"ג ע"א) כותבת שיש צורך בשטיפת הבשר במים פושרים לפני המליחה, ואף אחריה (בנוסף לניפוץ המלח ועוד). על טעם הצורך בהדחה לפני המליחה, נחלקו הראשונים:

א. **הרא"ה** (בדק הבית ג, ג) סבר, שמטרת ההדחה לרכך את הבשר לפני המליחה, כדי שיוכל המלח להיספג היטב ולשאוב את הדם. ב. **המרדכי** (רמז תשי"ט) נקט, שמטרת ההדחה לשטוף את הדם הנמצא על הבשר, כדי שיוכל המלח 'להתיישב' על הבשר. ג. **הסמ"ק** (סי' רה) כתב, שאם ימלחו את הבשר ללא שטיפת הדם שעליו, המלח יכניס דם זה לתוך הבשר ולא ניתן יהיה להוציאו.

¹ מעיקר הדין דם אדם מותר באכילה, שהרי כל היוצא מן הטהור טהור. למרות זאת כפי שראינו בעבר (צו שנה א') חכמים אסרוהו באכילה מפני מראית עין, דהיינו שמא יחשבו שהאוכל דם אדם אוכל בפועל דם בהמה האסור מהתורה. עם זאת, במקרה בו אין מראית עין כמו דם הזולג מן האצבע, שברור שמדובר בדם אדם, מותר הדם באכילה.

השלכה למחלוקתם תהיה, מה הדין במקרה בו בשוגג שכחו לשטוף את הבשר לפני המליחה. לפי הרא"ה והמרדכי, אמנם יש לשטוף ושוב למלוח, אך אין המליחה הראשונה ללא השטיפה מהווה בעיה, אלא שלא הועילה. לעומת זאת לפני הסמ"ק, מליחה ללא שטיפה ראשונה הינה בעייתית, שכן היא מבליעה את הדם לתוך הבשר ואין דרך להוציאו. ובלשון הטור שהביא את הדעות: "כיצד סדר מליחה, מדיח הבשר תחילה ואם הדיחו הטבח אין צריך להדיחו עוד. ואם מלח ולא הדיחו תחילה, יש אומרים שאין לו תקנה עוד אף אם ידיחנו וימלחנו פעם אחרת, ויש מתירין, ולזה הסכים אדוני אבי הרא"ש זכרונו לברכה."

כיצד נפסק להלכה? **הרמ"א** (יו"ד טו, ב) כתב בהחלטיות שהלכה כדעת הסמ"ק האוסר, ולכן בשר שנמלח ללא שטיפה קודמת, נאסר באכילה. עם זאת כתב הרמ"א, שלכתחילה כאשר שוטפים את הבשר, יש להשרותו חצי שעה במים, לחשוש גם לדעת הרא"ה שמטרת השרייה לרכך את הבשר, ובאמצעות שריה ממושכת הבשר מתרכך.

השולחן ערוך (שם) לעומת זאת, הביא דעת המתירים שניתן להדיח שוב את הבשר ב'סתם', ואת דעת המחמירים כ'יש אומרים'. **הש"ך** (שם, יב) ביאר, שכונתו להורות שרק במקום הפסד מרובה או בערב שבת ניתן להקל, וכפי שכתב בבית יוסף. לעומת זאת **הרב עובדיה** (יביע אומר או"ח ט, קח) סבר שהלכה כדעת ה'סתם', דהיינו שמותר בכל עניין לשטוף את הבשר ושוב להמליחו. מחלוקת זו כיצד להבין את פסק השולחן ערוך, באה לידי ביטוי גם בשאלה האם יש צורך בחליטה וכפסק הרמב"ם:

שיטת הרמב"ם

בנוסף לשלושת השלבים שהובאו בראשונים (שטיפה, מליחה, הדחה) ציין **הרמב"ם** (מאכלות אסורות ו, י) בהלכותיו דין נוסף. במקרה בו מבשלים את הבשר (ולא צולים), יש לחלוט את הבשר במים רותחים לאחר הדחתו. **הראב"ד** (שם), **הרשב"א** (ג, רנא) ו**הטור** (יו"ד טו) תממו מהיכן הביא דין זה, וגם אם לאחר ההדחה יוצא מעט נוזל אדום בהיר ('מוהל'), כפי שכתב שמואל (חולין קיב ע"א), אין זה נחשב דם כלל. מה עוד, שחליטת הבשר במים רותחים מועילה להוציא את כל הדם, ואם כן מה מטרת המליחה לשיטת הרמב"ם.

מחמת קושיות אלו כתב **המשרת משה** (רמב"ם שם), שאין כוונת הרמב"ם להצריך חליטה בנוסף למליחה והשטיפות, אלא שניתן כתחליף לעשות חליטה (וכאשר הרמב"ם כותב וחליטה, הכוונה או חליטה). אמנם ממספר סיבות, רוב מוחלט של הפוסקים, ראשונים ואחרונים, לא קיבלו הבנה זו, והעלו מספר אפשרויות למקור דברי הרמב"ם, המבוססים גם על חלק מהגאונים:

א. **המגדל עוז** (רמב"ם שם) כתב שהרמב"ם הבין, שהגמרא הכותבת בשם שמואל שמוהל אינו נחשב דם, כוונתה רק למקרה בו צלו את הבשר, שאז הצלייה שואבת את כל שאריות הדם, ובבישול לעומת זאת אין הדין כך. מה עוד, שאם יבשל את הבשר ללא חליטה, יש חשש שבמהלך הבישול יפרוש דם מהבשר, והרי דם האיברים שפרש, אסור באכילה. ובלשונו:

"מיהו בעל הלכות גדולות והרמב"ם ז"ל ורבים וגדולים מחמירים, ויש לי להורות כן מפני שלא הזכר חמר בשר אלא בצלי, וכדמשמע פרק צולין, ומשום דגומרי מישאב שאיבי. ועוד דהא דייקנין לישנא דדם האיברים שלא פירש מותר, דמשמע הא פירש אסור, ואם יטיל הבשר לתוך הקדרה עד שלא תרתיח אפשר שיפרוש."

ב. **הר"ן** (חולין מא ע"א בדה"ר) ביאר, שלדעת הרמב"ם זקוקים גם למליחה וגם להרתחה, שכן המליחה מועילה להוציא את הדם הסמוך לבשר, ואילו הרתחה מועילה להוציא את הדם הבלוע בו. על בסיס כך נקט, שמקורו של הרמב"ם בגמרא במסכת חולין (קיב ע"ב) הכותבת, שדגים שנמלחו עם עופות אסורים באכילה, שכן הדגים בלעו מדם העופות. ומדוע לא תועיל מליחה להכשיר את הדגים? אלא שמליחה מועילה רק להוציא את הדם הסמוך לבשר, ולא את הדם הבלוע בתוך הדגים.

להלכה

דנו האחרונים בפסק ההלכה:

א. **הרמ"א** (טו, יט) פסק כדעת רוב הראשונים, שאין עניין לעשות חליטה. כדעה זו פסק גם **הרב עובדיה** (יביע אומר או"ח ט, קח), שהבין שכאשר השולחן ערוך הביא דעת רוב הראשונים ב'סתם' והרמב"ם ב'יש אומרים', הלכה כדעת הסתם. גם **הב"ח**, על אף שציין שמנהג הנשים במקומו לחלוט את הבשר במים רותחים, אין זה משום שכך הדין, אלא שעושים כך משום נקיות הבשר.

ב. **המהרי"ץ** (פעולת צדיק ב, קפז), **הרב קאפח** (רמב"ם שם) ורבים מפוסקי תימן, בעקבות הרמב"ם פסקו שבמקרה בו מבשלים את הבשר, חובה לעשות הרתחה לאחר השטיפה, ואין לאכול מבשר שלא עבר הרתחה. עם זאת, כאשר מטגנים שניצל בשמן עמוק אין צורך בהרתחה, שכן הבישול בשמן רותח נחשב כהרתחה. ובלשון **שולחן ערוך המקוצר** (ד, עמ' קמז):

"בשר חזה עוף מטוגן הנקרא שניצל, שמרדדים אותו בפטיש מיוחד ואחר כך מחפים בקמח ותבלין וביצה טרופה וכדומה, ומטגנים בשמן רותח, אם יתנו הרבה שמן באופן שיקיף את הבשר מכל צדדיו [דהיינו אף למעלה] הרי זו חליטה ומותר".
דלא דוקא במים נקרא חליטה ... וכן הורה הניסיון שגם שמן רותח מצמית את הבשר ואין חיפוי הקמח [או פירורי לחם] והתבלין מעכבים ומפסיקים, כיון שאינם דבוקים ממש, ולא נעשים כקליפה מחוברת מיד אלא תוך כדי הטיגון.²

ג. **השולחן ערוך** (טו, יט) על פי הבנת **הש"ך** (שם, עח), צועד בדרך שלישית. להבנתו (ובניגוד להבנת הרב עובדיה לעיל), הסיבה שהשולחן ערוך ציין את דעת הרמב"ם ב'יש אומרים', היא משום שבמקום האפשר ראוי לחוש לשיטתו. סיוע להבנתו הביא מלשון הבית יוסף, שאכן כתב שראוי להחמיר במקום האפשר (ולדעת הרב עובדיה, חזר בו השולחן ערוך מחששו בבית יוסף).

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שעוד אנשים יקראו...³

² נחלקו הפוסקים התימנים, האם מותר לאכול אצל חבר או בחתונה, בה לא מקפידים על בשר שעבר חליטה (כיוון שלא פוסקים כדעת הרמב"ם). **הרב חיים כסאר** (החיים והשלום יו"ד סי' י) סבר שניתן להקל בכך, וסבר שאף בתימן נהגו להקל בסעודת גדולות בהן לא הקפידו על חליטת כל הבשר. **הרב קאפח** (רמב"ם מאכלות אסורות), חלק וסבר שאין להקל באכילת בשר שאינו נחלט, גם לא בסעודות ובחתונות.

³ מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? מוזמן: tora2338@gmail.com